

36. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Had- és Rendészettudományi Szekció

Budapest, 2023. április 18-20.

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Rendészettudományi Kar

PÁRHUZAMOK ÉS ELTÉRÉSEK A MAGYAR ÉS SZOVJET- OROSZ VÉGREHAJTÁSBAN

Jelige: Strafgesetz

Pályamunka lezárásának időpontja: 2022.03.23.

2023.

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	4
2. STRAFGESETZ ÉS A CSEMEGI-KÓDEX	5
2.1.Strafgesetz.....	5
2.2.Csemegei-kódex	6
2.2.1. A kódex előzményei	6
2.2.2. Az 1878. évi V. törvénykönyv	7
3. AZ OROSZ CÁRI BÜNTETŐPOLITIKA.....	8
3.1.A „Szugyebnyik”	8
3.2.A XVIII. és XIX. század elején tett kísérletek	9
3.3.Az Orosz Birodalom jogrendszerének kodifikációja.....	10
4. A SZOVJET BÜNTETÉSI RENDSZER KIALAKULÁSA	11
4.1.A büntetési rendszer kettőssége, a vagyonos osztály büntetése	11
4.2.A munkásosztály bűnelkövetőinek átnevelése	12
4.3.A proletárok és a burzsoázia kezelése	13
5. A SZOVJETUNIO BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN SZTÁLIN HALÁLÁIG	14
6. A MAGYAR BÜNTETŐPOLITIKA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ELŐTT.....	15
6.1.A végrehajtás korszerűsítése.....	15
6.1.1. Az előzmények	15
6.1.2. Hazánk büntetőpolitikájának virágkora az orosz végrehajtás kontrasztjában..	15
6.1.2.1. A büntetések munkáltatás-centrikussága	15
6.1.2.2. A fiatalkorúak kezelésének gyakorlata	16
6.1.2.3. A munkanélküliség erkölcsi és rendészeti problémája	17
6.2.Börtönügy a Második Világháborúig	18
6.2.1. A Tanácsköztársaság	18

6.2.2. A Horthy-korszak büntetőpolitikája	18
6.2.2.1.A Monarchia jogrendszerének restaurációja	18
6.2.2.2.Bánásmód a politikai elítéltekkel	19
6.2.2.3.A rabmunka, mint a bűnelkövetők megjavításának kulcsa	20
7. BÖRTÖNÜGY AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNY IDEJÉN	21
8. A SZTÁLINI BÜNTETŐPOLITIKA ASSZIMILÁCIÓJA A MAGYAR	
BÖRTÖNRENDSZERBE.....	22
8.1.A jogrendszer átformálása	22
8.2.Fogvatartotti munkáltatás szocialista vonatkozásban	23
8.3.Sztálinista terror a magyar büntetőpolitikában	24
8.3.1. A Rákosi-korszak ökle	24
8.3.2. Az ifjúság nevelése.....	25
8.3.2.1.A központosítás	25
8.3.2.2.A magyar és szovjet gyakorlat különbsége	27
8.3.3. Nagy Imre arculatváltása.....	27
8.3.4. Az 1956-os forradalom és szabadságharc, mint fordulópont	28
9. A BÜNTETŐPOLITIKA DESZTALINIZÁCIÓJA.....	29
9.1.A szocialista büntetési rendszer dualista jellege.....	29
9.1.1. A szovjet nevelés.....	29
9.1.2. A magyar igazságszolgáltatás kettőssége.....	29
9.2.Elfordulás a keményvonalas szovjet büntetőpolitikától	31
10. ÖSSZEGZÉS.....	32
IRODALOMJEGYZÉK.....	35
CIRILL BETŰS IRODALOMJEGYZÉK	37

1. BEVEZETÉS

A magyar börtönügyben a javítás gondolata a XVI. században jelent meg először, amikor a valláserkölesi alapokon nyugvó pozitív hatásrendszer kiegészítette az addigi felfogást, amely az egyéni elrettentésében és fizikai értelemben vett fenyítésében, kínzásában látta kizárólagosan a bűn elleni harc eszközszerét. A felvilágosodás beköszöntével az európai börtönügy fokozatosan eltávolodott az embertelen és megalázó bánásmód alkalmazásától, és már önmagában is lehetőséget látott a szabadságvesztés büntetésként való alkalmazásában, hiszen a kor jellemzője volt az egyéni szabadság elvének felértékelődése. A magyar végrehajtás gyökerei az osztrák Strafgesetz büntetési rendszerhez vezethetők vissza. Az 1852. évi büntetőtörvény a bírák által kiszabható büntetési lehetőségek körét leszűkítette a szabadságvesztés és halálbüntetésre. Ez a rendszer alapozta meg a Csemegi Károly vezetésével kidolgozott 1878. évi V. törvénycikket. Hazánkban fejlődésnek indult a büntetés-végrehajtási rendszer, börtönök épültek és humánusabb lett a büntetőjog rendszere. Az első világháborúig megfigyelhető a szabadságvesztés büntetés dominanciája. A büntetési rendszer a XIX. század végén és XX. század elején érezhetően egyre komplexebb, morális és szakmai szempontból is felülkerekedett önmagán, és egy olyan fejlődési útra tért, amelyben fellelhető a büntetési rendszer szigora és következetessége épp úgy, ahogy a keresztény erkölcsök és a javító-nevelő törekvések. A Trianoni békediktátum egy fordulópont a büntetés-végrehajtási szakma történetében, hiszen lezár egy olyan korszakot, ahol még érezhető volt az osztrák büntető mechanizmus hatása és hazánk büntetési struktúrája egy olyan új, közel három évtizedet átölelő korszak elébe nézett, amikor egyedül, külső befolyásoktól mentesen kellett helyt állnia. A közel sem egyszerű, megpróbáltató korszakban a büntetés-végrehajtás jól tudott alkalmazkodni a megcsonkított ország beszűkült lehetőségeihez, és a magyar börtönügy a korábban látott kolosszális fejlődéshez képes hozzáillő módon tudta folytatni második virágkorát.

Az orosz büntetőpolitika története ehhez képest egy teljesen más utat járt be. Megfigyelhető, hogy fejlődését tekintve nem olyan gördülékeny, mint a nyugati megfelelői. A büntetőjog és a végrehajtás kiéhezett volt a természetes gyarapodásra, amelynek a birodalmi politika hol teret engedett, hol pedig inkább elnyomta azt. A szankcionálási rendszer a korszakokat folyamatosan váltó, göcsörtös szisztémájának köszönhetően egy olyan kiindulópontot adott a későbbi szovjet büntetőpolitikának, amely a határtalan retorzió lehetőségének elvét követve emberéletek millióit követelte egy új társadalmi struktúra és egy diktátor hatalmának a kiterjesztésének az oltárán.

A második világháború után hazánk a Szovjetunió érdekszférájába került, 1949-re a kommunista párt került hatalomra, és a szovjet szocialista vezetés erős befolyása volt érezhető az államapparátus minden területén, így a büntetés-végrehajtásban is. Ezen a ponton a magyar és orosz büntetési rendszerek érintkeztek egymással olyannyira, hogy a magyar kvázi az szovjet-orosz utánnomtatává vált. A kezdetben ÁVÓ-ként, majd az 1948-as átszervezését követően ÁHV-ként elhíresült, a szovjet KGB-re hasonlító titkosszolgálati szervezet 1950-re szerteágazó feladatkörrel és jogosultsággal rendelkezett, így többek között felügyeletet gyakorolhatott a büntetés-végrehajtás egy része fölött is. 1950-től egyes börtönök, illetve körletek felett szerezte meg a totális irányítási jogosultságot, amely viszonylag rövid ideig, 1956-ig tartott, hatása ennek ellenére azonban említésre méltó. A magyar igazságszolgáltatás szovjet mintára történő átformálása egy rövid életű, rozoga lábakon álló sikertelen, agónikus kísérlet volt, amelynek tarthatatlanságára az 1956-os forradalom és szabadságharc tette fel az i-re a pontot. 1954-ben megalakultak a nevelési csoportok,¹ feladatuk elsősorban az ideológiai nevelés volt. A szocialista ideológia, az állam tanító, szemléletformáló funkciója a rendszerváltásig végig kíséri börtöneinket, mindeközben fokozatosan egyre tágasabb teret kapott a nevelés, a társadalmilag elfogadott erkölcsi normák tanítása.

Dolgozatom célja, hogy a magyar, orosz és angol nyelvű szakmai irodalom felhasználásával feltárhassam annak az okait, hogy a magyar büntetőpolitika miképp fordulhatott ilyen hirtelen az orosz hasonmásává, valamint, hogy a nyomásgyakorlás ellenére egy rövid időszakot követően miért tért el attól olyan lendülettel, kényszeredett módon.

2. STAFRESETZ ÉS A CSEMEGI-KÓDEX

2.1. Strafgesetz

A magyar büntetési rendszer fejlődésére már a XVI. századtól fogva hatással volt az osztrák büntetési rendszer, azonban jelentős fejlődés mind büntetőjogi, mind börtönügyi téren csak a Csemegi-kódex néven ismert 1878. évi V. törvénycikk beköszöntével mutatkozott.² Az 1848-49. évi szabadságharc leverését követően természetesnek hatott, hogy a megvont szuverenitással a Habsburg Birodalom jogrendszerét teljes mértékben kiterjesztette a Magyar

¹ Forgács Judit: Javítás – Nevelés – Reintegráció. Változó fogalmak és formálódó tartalmak a szabadságveszték végrehajtásában. Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 96. o.

² A Csemegi-kódex az első, és történelmünk során a leghosszabb ideig hatályban lévő magyar büntető törvénykönyv, amelynek megírása Csemegi Károly igazságügyi államtitkár nevéhez fűződik.

Királyság területére. Ennek egyik hozománya az osztrák Strafgesetz (továbbiakban: StG.) büntetési rendszer volt, amely a birodalomban eredetileg 1803-ban lépett hatályba. A XIX. század elején életbe lépett büntető törvény a korszak egyik legmodernebb törvényének minősült, amelyet 1852-ben a terjeszkedés okán kifejezetten a magyar koronatarományokra való tekintettel formáltak át. Már a StG. eredeti, 1803-as változatában is megfigyelhető, hogy kiemelkedő szerepet kap a szabadságvesztés, mint büntetési forma. A halálbüntetés még mindig domináló jellege mellett megjelentek az alternatív büntetési formák is, mint a pénzbüntetés, a kitoloncolás, vagy az áruk, eszközök, vagyonok elkobzása, továbbá a feudalizmusból megmaradt testi fenyítés büntetésként alkalmazása is szerepet kapott a törvényben. A törvény az 1852. évi átdolgozását követően további fejlődésnek indult, a halálbüntetés és a szabadságvesztés (a Kerkerstrafe) maradtak meg fő büntetésként, a feudalista büntetési formák egyre inkább kikoptak az idő múlásával. E két főbüntetés közül is a szabadságvesztés domináló jellege figyelhető meg, a halálbüntetés kifejezetten visszaszorult a szankciónemek közül.

A StG. jellegzetessége, hogy a napjainkban ismert három fokozatú (fogház, börtön, fegyház) büntetési rendszer gyökerének tekinthető. A törvény két fokozatot ismert; a börtönt és a súlyos börtönt. A börtön büntetést bilincs nélkül, folyamatos felügyelettel kellett végrehajtani, és időtartamát tekintve hat hónaptól húsz évig terjedő, határozott időtartamú szabadságvesztés volt. A súlyos börtön nevéből adódóan szigorúbb volt, lábbilincsben kellett végrehajtani és akár életfogytig tartó büntetésként is kiszabható volt.

2.2. A Csemegi-kódex

2.2.1. A kódex előzményei

A StG. kötelező jellegű bevezetése hazánkban gyakorlatilag hatalmas mértékű fejlődésre is ösztönözte, kényszerítette a magyar büntetési rendszert. Egyfelől kizárólagos érvényt az írott jognak adott, ezzel visszaszorítva a bírói önkényt, a feudalista büntetésekből áradó kegyetlenséget és előtérbe helyezte a törvény előtti egyenlőséget és a polgári jogok biztosítását a birodalom minden polgára számára. Másfelől ez a mértékű eszmei fejlődés, a szabadság megvonásának, mint büntetésnek országos terjedelmű szerepe kiemelt jelentőséget adott a büntetés-végrehajtás infrastruktúrájának fejlesztésének. Hazánknak szembesülnie kellett azzal a problémával, hogy nem rendelkezik a fejlett igazságszolgáltatás igényeit kielégítő büntetés-végrehajtási rendszerrel, nincsenek a szabadságvesztés büntetés végrehajtására szakosodott börtönök. A feudalista rendszer megelégedett a várbörtönök embertelen körülményeivel, amelyek rövid időtartamú fogvatartásra voltak berendezve. Tekintettel arra, hogy akkor a

halálbüntetés, a büntetendő személy testének megcsonkítása vagy az ember megszégyenítése volt a leginkább jellemző, a fogva tartás csak az ítélet végrehajtásának időpontjáig volt szükséges. Az új büntetőpolitika realizálása megkövetelte a börtönök megépítését országszerte, ezzel megindítva az utat a további szakmai fejlődésnek.

Ezt követően 1878-ig beköszöntött egy rövid, de annál sötétebb időszak, amikor hazánk vezető jogtudói az egészséges szakmai fejlődés helyett megkísérelték az osztrák büntetőtörvényt kiiktatni a magyar jogrendszer életéből. E rövid időtartam lényege az volt, hogy egyfajta ellenállást tanúsítson a Magyar Királyság az osztrákoknak. Visszatértünk a régi, embertelen és visszamaradott tömlöcrendszerhez, amely rendszer legfőbb ismérve a fejtelenség és jogbizonytalanság, amely a megýénkként eltérő jogértelmezésben és jogalkalmazásban mutatkozott meg.

2.2.2. Az 1878. évi V. törvénykönyv

1871-ben végül Csemegi Károly aradi ügyvéd megbízást kaphatott a kodifikációra, megírhatta hazánk történelmének első büntető törvénykönyvét. A róla elnevezett Csemegi-kódex egy hatalmas áttörést hozott a magyar büntetőjogtörténetbe. Ettől a ponttól fogva az írott jog szerepe vált meghatározóvá, és a büntetőjog rendszere hazánk történelmében először működött szabályozott keretek között, ezzel jelentős mértékben alábbhagyva a bírói és végrehajtói visszaélésekkel. 1764-ben Cesare Beccaria olasz jogtudós a Bűnökről és büntetésről című tanulmányában kidolgozta a „nullum crimen sine lege”, a „nulla poena sine lege” és a „nulla poena sine crimine” elveit, amely elveket Csemegi beépített az 1878. évi V. törvénycikkbe. Ezen alapelvek lefektették a jogállamiság alapjait, és egyfajta irányt határoztak meg a jogtudomány további fejlődésének. A törvénycíkket a klasszikus büntetőjogi iskola képviselői ihlették, az emberi jogok tiszteletben tartását és védelmét megalapozta, és szembeszállt a rendszertelen, tömeges halálbüntetést és testcsonkításokat alkalmazó, megalázó büntetési fajtákkal. A törvénynek volt időbeli, tárgyi és személyi hatálya, így elmondható, hogy az egész Királyságra egységesen kiterjedt, és csak azokat a cselekményeket tekintette bűncselekménynek, amelyeket a törvény kifejezetten annak minősített, és csak onnantól fogva, amikortól a cselekményt a törvény büntetni rendeli. Ez a grandiózus mértékű újítás, bár kapott kritikákat, előtte soha nem látott mérföldköveket lépett meg. A törvénycikk miniszteri indoklása alapján egyértelműen árad a humanizmus és a további újító irányzat: *„Az egyesítési elmélet a művelt világnak a tudomány és a törvényhozások által szentesített alapelve; ez a mi alapelvünk is!”*³ A

³ Csemegi Károly művei – Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond szerk. Budapest, Franklin társulat, 1904, II. 8.

törvénycikk újításai közé tartozik, hogy az osztrák kétfokozatú büntetési rendszerét továbbfejlesztve öt fokozatot állapított meg: a fegyházat, az államfogházat, a börtönt, a fogházat és az elzárást. A végrehajtási fokozatok elkülönítése innentől fogva a végig kíséri börtönügy történetét, közvetlen előzménye a mai háromfokozatú büntetési rendszerünknek.

3. AZ OROSZ CÁRI BÜNTETŐPOLITIKA

3.1. A „Szugyebnyik”

Az Orosz Birodalom 1700 előtt folyamatosan területét növelte, és a féktelen növekedés magába foglalta azt is, hogy Európában és Ázsiában is egyre több nemzet és kultúra került a cár fennhatósága alá. A birodalom több, mint 22 millió négyzetkilométeres terjedelmén több, mint 100 nemzetiség élt, amely lakosságnak nagyjából 43%-a volt orosz ajkú.⁴ Egy ekkora birodalom fenntartásához hosszú távon elengedhetetlen volt egy központi katonai, gazdasági és igazságszolgáltatási irányítás. Ezek szükségességét az orosz cárok is észre vették, így birodalmuk és hatalmuk fenntartása érdekében több kísérletet is tettek a centralizálásra. Az első említésre méltó ilyen kísérlet III. Iván orosz cár nevéhez fűződik, aki központosította a birodalom büntetőjogát. Az 1497-ben íródott „Szugyebnyik”⁵, a birodalom Törvénykódja, tekinthető az orosz történelem első büntető-törvénykönyvének is. A hatalom elsődlegesen a cártól származott, a hatalom gyakorlásában, illetve annak elősegítésében hatalmas szerepet kapott az állam mellett az ortodox egyház is. Ennek megfelelően a büntetőjog területén kialakult egy hierarchia; míg a városokban kormányzóak, addig a vidéki területeken büntetőjogi bíróságok feladata volt a büntetőügyekben történő ítélethozatal. A vidéki területeken kifejezetten szükség volt a szervezettebb, határozottabb fellépésre a bűnözés ellen, hiszen elhíresült a korai szervezett bűnözés keretében történő különböző banditák törvényen kívüli tevékenységei. Az uralkodónak mindenképpen fent kellett tartania az emberekben azt az érzést, hogy a cáruk megvédi őket minden gonosztól. Éppen ezért a cár felhatalmazta a „bíróit” azzal, hogy elrendelhessek egyes személyek levadászását, kihallgatását, megkínzását vagy kivégzését. A büntetőjog részét képezték az egyház által bűnnek vélt cselekmények is, így például a házasságtörés vagy a boszorkányság. Érdekes, hogy a cár engedélyezte a nem orosz nemzetiségeknek a saját törvényeik alkalmazását is, amennyiben az nem ütközött a cári

⁴ Obsij szvod po imperii razrabotki dannih pervoj bszeobsej perepiszi naszelenyija, proizvegyonnoj 28 janvarja 1897 g. SZPB., 1905, 6-7. o.

⁵ Rosszizskoje zakonodatylszto X – XX vekov. Tom 2., 1985, 54-62. o.

akarattal, így egyes területeken előfordult, hogy a muszlim kultúrából és vallásból eredő törvényeket alkalmazhatták.

A korai orosz büntetőjogot elméletben javarészt a Törvénykódban leírtak szerint alkalmazhatták, azonban elképesztően nagy hiányt szenvedett az orosz igazságszolgáltatás jogtudókból. Nem alakult ki a jog, mint tudomány tanulmányozásának kultúrája és igénye, így az orosz törvények kodifikációja nem történt meg, éppen ezért nem tudott egy, az osztrák-magyarhoz hasonló fejlődési utat bejárni. Nem volt olyan jelentős szerepe az írott jognak, így a különböző területeken gyakran különböző eljárásokat folytattak, és másképpen büntették ugyanazokat a bűncselekményeket. A büntetőeljárások többségében a helyi hatóságok gyorsan döntést hoztak, és néhány örökösödési és földekkel kapcsolatos tulajdonjogi vitát leszámítva szinte alig került büntetőügy a kormányzók elé.⁶

3.2. A XVIII. és XIX. század elején tett kísérletek

A XVIII. század és XIX. század elején a birodalom vezetői a jogban nem korlátokat, hanem a hatalmuk gyakorlásának jogi biztosítását, további kiterjesztését látták. I. Nagy Péter orosz cár álma volt, hogy az Orosz Birodalom egy európai nagyhatalommá váljon, így jogi területen is szerette volna, ha felzárkóznának a nyugat szintjére. Svéd modellhez hasonlóan katonai jellegű törvényeket vezetett be, ám ezeket a törvényeket a civil lakosság körében lehetetlen volt alkalmazni. El szerette volna érni, hogy a lakosság nagy része kapjon iskolai oktatást, kitermelve ezzel az értelmiségiek utánpótlását, ám intézkedései többségében ellentmondásosak voltak, így ez a terve is kudarcba fulladt. A XVIII. században ezen kívül egyáltalán nem foglalkoztak a jog és a büntetési rendszer fejlesztésével. E területek elhanyagolásának hozománya volt a birodalom-szerte elterjedt korrupció, ami jog fejletlensége mellett az állami tisztviselők alulfizettségének volt köszönhető.

A korszak legjelentősebb változásai II. Katalin orosz cárnő uralkodása hozta, aki meghatározta az állami tisztviselők megfelelő bérezését, betiltotta a kínzást, a nagyvárosokban rendőri szervek létrehozását rendelte el. Felismerte, hogy az orosz jogtudomány fejletlensége a kodifikáció hiányából fakad. A megfelelő szakemberek képzése érdekében bevezette 1775-ben a Moszkvai Egyetemen a jogi képzést, azonban a kor szellemének megfelelően a nemeseket inkább a katonai irányzat érdekelte, jogi tanulmányokat folytatni nem volt akkora dicsőség. A cárnő 34 éves uralkodásának ideje elegendő volt arra, hogy intézkedései birodalom-szerte

⁶ Pamjatnyiki russzkovo prava. M.: Goczjurizdat, Vup. 3: Pamjatnyiki prava perioda obrazovanyija Russzkovo centralizovannovo goszudarsztva XIV – XV vv. / pod red. L.V. Cserepnjina, 1955, 419-420. o.

elterjedhessenek. Az ezen időszakban megtett próbálkozások az orosz jog és büntetési rendszer javításának helyzetére mind szertefoszlott I. Pál orosz cár trónra kerülésének alkalmával, aki a cárnő intézkedéseit túl „puhánynak” tartotta.

3.3. Az Orosz Birodalom jogrendszerének kodifikációja

Az orosz büntetőjog kodifikációjára végül I. Sándor cár és I. Miklós cár uralkodásainak ideje alatt kerülhetett sor. A birodalom jogi rendszerének kodifikációja egy hosszú, 1830-tól 1836-ig terjedő munka eredménye volt, amely három kötetben jelent meg. A kötetek tartalmaztak minden törvényt, amelyet 1649-től bevezettek, és amelyek még akkor is érvényben voltak. Ez a kodifikáció egy iránytű volt a birodalom nemzeteinek büntetőjogi rendszerének továbbfejlesztésére. II. Sándor cár trónra kerülését követően megkezdődhetett a korábbi feudális büntetőjogi rendszer megújítása. Megjelent a tulajdonjog védelmének az igénye, az elkövetett bűncselekmények megfelelő és egységes megítélésének az igénye a nemesség részéről, ezért a kormányzók és vidéki képzetlen büntetőjogi bírák helyébe a cár jogi egyetemet végzett bírókat és ügyészeket rendelt, akik a hatályos kodifikált büntetőjogot alkalmazták a birodalom minden területén. 1864-re az orosz büntetőjog javarészt a francia és angol büntetési rendszerekre hasonlított, és a korszaknak megfelelően modernnek is minősült. Ezzel gyakorlatilag visszaszorította a bírói visszaélések okozta embertelen büntetések tömeges alkalmazását és hadat üzent az állami korrupciónak.⁷ Az orosz jogtörténelem fordulópontjának tekinthető az 1864-es év, hiszen innentől fogva az 1917-es októberi forradalomig a jogrendszer folyamatos átalakításokon, újításokon esett át, és a francia jogrendszerhez hasonlóan egyre inkább tért el a középkori felfogástól. A halálbüntetések és testcsonkító büntetések száma elkezdett visszaszorulni, és elterjedtebb lett a szabadságvesztés büntetés alkalmazása.

Az elítéltek nevelésének szándéka már 1819-ben I. Sándor uralkodása idején is megmutatkozott. E korszakban a büntetés-végrehajtás legfontosabb feladatának a fogvatartottak morális megjavítását tűzték ki célul. Ezt a célt az elítéltek állandó felügyelete, bűncselekményük alapján differenciált elhelyezésük, a hasznos elfoglaltságok, a keresztény elvekre és erkölcsökre való nevelés, illetve az ellenszegülő és fegyelmezetlen fogvatartottak elkülönítésében kívánták megvalósítani. A fogvatartottak személyiségének átforgatására alkalmazott eszközök az 1877-1879-ig tartó börtönreformok végrehajtásával fejlődésnek indult.

⁷ Association of Slavic, East European, and Eurasian Studies: The American Slavic and Eastern European Review Vol.9, No. 2, 1950, 77-90. o.

Megjelent a munkáltatás, a képzések biztosítása, illetve a fogvatartott börtönben tanúsított viselkedéséhez mérten a jutalmazás és fenytés alkalmazásán alapuló javító-nevelő munka.⁸

Az elítéltek nevelésének egyik formája, a munkáltatás cári katorga táborokban zajlott. A katorga szó a görög eredetű katargon szóból ered, jelentése gálya vagy munka. A cári katorga táborokban soha nem dolgozott egyszerre 50000 fő fogvatartottnál több, így a későbbi szovjet kényszymunkatáborokhoz képest kifejezetten csekély létszámú embert foglalkoztatott. Ennek ellenére ezek a munkatáborok, jellegüket tekintve a későbbi Gulág munkatáborok előzményének tekinthetők.⁹

4. A SZOVJET BÜNTETÉSI RENDSZER KIALAKULÁSA

4.1. A büntetési rendszer kettőssége, a vagyonos osztály büntetése

Az 1917-es októberi szocialista forradalmat követően az új kormány eltörölte a cári rezsim teljes jogrendszerét, és új büntetési rendszer bevezetését helyezte kilátásba. Büntetőjogi szempontból kétféle elítéltekkel kellett foglalkozniuk: a köztörvényes bűnözőkkel és a politikai foglyokkal. Egyfelől a köztörvényeseket szerették volna megnevelni, a politikai foglyokat megbüntetni és átnevelni, a kényszymunka alkalmazásával pedig a gazdaság munkaerő-ellátásának problémáját kívánták megoldani. A szovjet kormány elképzelései között szerepelt a szocialista embertípus kinevelésének igénye, amely célt az elítéltek nevelésén és oktatásán keresztül látták megvalósítani.

A cári katorga táborokat a birodalom bukását követően azonnal felszámolták, ám a munkatáborok gondolatát nem vetették el. A kényszymunkatábor elég kemény büntetésnek látszott, ahol a korábbi gazdagabb társadalmi helyzetben élő embereket a munkásrétegek előtt megszégyeníthették. A szovjet büntetőjog kiemelt figyelmet fordított az ítélkezés során az elkövető társadalmi helyzetére: *„ha a kenőpénz elfogadásában vagy felajánlásában vétkes személy a vagyonos osztályokhoz tartozik, és arra használja a megvesztegetést, hogy tulajdonjoggal összefüggő kiváltságokat szerezzen vagy tartson meg, az illető a legkeményebb*

⁸Mihail Grigorievics Gyetkov: *Vozspitatelynaja rabota kak osnovnoje szredsztvo vozgyeysztvija na oszuzsgyennih lic*, 2007,

⁹ Bárdonicsek Dominika: *A szovjet büntetés-végrehajtás egy sajátos válfaja: A Gulag női táborai*, PTE BTK Történettudományi Intézet – Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport – MOSZT, Pécs, 201925-26. o.

és legmegalázóbb kényszermunkára ítélandó és minden vagyonától megfosztandó.”¹⁰ Ebből is látszik, hogy egy bűncselekmény elkövetésekor az elsődleges szempont nem is a bűncselekmény maga, hanem inkább az elítélendő személy társadalmi helyzete. A vagyonos osztály tagjai megbüntetésére és megalázására az új társadalmi rend felállítását segítette elő. A munkás-paraszt kormány hatalmának legitimitását alátámasztották a régi, burzsoázia által irányított rendszer igazságtalanságai. A burzsoázia megbüntetésére egy üzenet volt egyfelől a vagyonos osztály, másfelől a munkásosztály részére is; háborút hirdetett a korábbi feudalista rendszer haszonélvezőivel szemben, továbbá elégtételt szerzett a szegénységben élők számára a gazdagok vagyonának elkobzásával.

4.2. A munkásosztály bűnelkövetőinek átnevelése

A munkásosztályból származó elítéltekkel kapcsolatban ezzel szemben pedig a javító-nevelő szándék jelent meg. Az ő büntetésük és nevelésük a munkáltatásban mutatkozott meg. Ennek az irányvonalnak jeles képviselője volt Anton Szemjonovics Makarenko. Makarenko úgy vélte, hogy az elítéltek által közösen végzett munka, illetve az önálló kollektíva megvalósítása a társadalom számára hasznos munkás emberek kitermelését teszi lehetővé, és támogatja az elítélt önálló személyiségének kialakítását.¹¹ A közös munkavégzés egy eszköz, amelynek célja, hogy az elítéltek morális értékrendjében a közösségi érdekek kerüljenek előtérbe. A munkásosztály tagjainak túlnyomó többsége a hétköznapi életben gyakran alapvető szükségleteket nélkülözött a cári uralom idején, ezért átnevelésükkor Makarenko gondolatai szerint ügyelni kellett az életszínvonaluk felemelésére. Úgy vélte, hogy ha megmutatják nekik, hogy a közös munka gyümölcse mindenki életének javulása, akkor a többség számára ez egy pozitív üzenet lehet, így könnyen ki lehet termelni az ideális szocialista munkásembert. Ez a nevelési stratégia azért is fontos, mert a későbbi szovjet nevelés-politika meghatározó eszméjévé vált, és a szocialista országok általában beépítették a büntetés-végrehajtási rendszerükbe. Dolgozatomban párhuzamot húz a magyar és szovjet-orosz végrehajtás között, így a Makarenko által kidolgozott módszer a későbbiekben is fel fog bukkanni hazánk szocialista érájában, mint a szovjet nevelés magyar büntetési rendszerbe beépített, szerves része.

A szovjet büntetési rendszer a kezdetekben egy lendületet adott az átnevelés gondolatának, amely felfogás nem sokkal ezután egy éles fordulatot vett, és elkezdtek a börtönöket és a munkatáborokat inkább büntetésnek használni, kevésbé törődve a jobbító-nevelő funkciókkal.

¹⁰ Anne Applebaum: A Gulag története I-II. összes példány, fordította: Tomori Gábor, N. Kiss Zsuzsa, Európa Könyvkiadó, 2005, 64.o.

¹¹ Forgács Judit: Nevelés a represszió árnyékában, Börtönügyi szemle 36. évf. 1. sz., 2017, 36-37. o.

Vlagyimir Iljics Lenin halálát követően Joszif Sztálin vette át a hatalmat a Szovjetunió felett, aki 1930-ra teljhatalmat gyakorolt a szocialista állam felett. 1930 után, az úgynevezett sztálini korszakban a szovjet büntetési rendszer adoptálta és továbbfejlesztette a cári katorga táborokat. Létrejöttek a javítómunka táborok, eredeti nevén a Gulág, amelynek létjogosultságát az 1926-os Büntetőtörvénykönyv módosítása adta; ez a módosítás gyakorlatilag felhatalmazta a hatóságokat arra, hogy úgynevezett „államellenes bűncselekmények” kategóriájában járjon minden olyan cselekmény tekintetében, amelyet kormányellenesnek akartak titulálni.¹² Az államapparátus vezetői bármire ráfoghatták, hogy a cselekedet jellege államellenes, így a legszigorúbb büntetéseket ki lehetett bárkire szabni. Ez természetesen visszaélések tömegével járt, és ez rányomta a bélyegét e korszakra minden területen. A Gulágokban több millió ember raboskodott, akiknek jelentős része a munkatáborban hunyt el a silány ellátás és embertelen körülményeknek köszönhetően.¹³

4.3. A proletárok és a burzsoázia kezelése

A fogvatartottak azon csoportja, akik nem számítottak osztályellenségnek, bizonyos jogokat kaphattak. Munkáltatásuk nem tarthatott tovább napi 8 óránál, továbbá túlóráztatni vagy éjszakai műszakba beosztani őket csak a beleegyezésükkel lehetett. Munkavégzésért fizetést is kaptak, amely bérek megegyeztek a szabad emberek béreivel, és az állam a bérnek legfeljebb csak harmadát vonhatta le, a többi pénzzel szabadon rendelkeztek. Az elítélteknek ezen csoportjának járt a folyamatos egészségügyi ellátás, és kulturális, illetve politikai foglalkozásokat is biztosítottak számukra. Családtagjaikat minden hétfvégén szervezett látogató fogadás keretén belül láthatták, így folyamatosan tarthatták velük a kapcsolatot.¹⁴

A fogvatartottak másik csoportja, az osztályellenesek, nem részesültek ilyen „kiváltságokban”. Az általuk elkövetett bűncselekményeket, kihágásokat, vagy politikai ellenszegülésüket a törvény lényegesen szigorúbban rendelte büntetni. Az ő esetükben ugyanúgy kötelező volt a kényszermunka végzése, azonban nekik gyakorlatilag nem volt joguk semmihez. Nem illette meg őket a munkabér, gyakran orvosi ellátás nélkül maradtak. A szökés kísérletét szigorúan büntették, többszöri kísérletet követően büntetésként akár le is lőhették.

¹² Ua. 38. o.

¹³ A mai napig nem lehet tudni, hogy pontosan hányan haltak meg a szovjet munkatáborokban, hiszen nem készült akkoriban erről pontos statisztika. Azóta a történészek is csak becsléseket állapítanak meg.

¹⁴ Czéh Zoltán: A Gulag, mint gazdasági jelenség. Magyar Ruszisztikai Intézet, Budapest, 2003, 133. o.

Látogatót csak ünnepnapokon fogadhattak, és csak a közvetlen családtagjaik mehettek be hozzájuk.¹⁵

Ebből láthatjuk, hogy mennyire megkülönböztették a politikai foglyokat a köztörvényes bűnözőktől, és a korabeli felfogásnak megfelelően mennyire másként bántak e két fogvatartotti csoporttal. Azért is fontos ezen különbségek kiemelése, mert a későbbiekben hazánk büntetés-végrehajtásának tanulmányozásakor megfigyelhető a szovjet mintának az átvétele, átmásolása.

5. A SZOVJETUNIÓ BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN SZTÁLIN HALÁLÁIG

A második világháborút követően átrendeződik Európa geopolitikai térképe, kialakul a Winston Churchill által megfogalmazott „vasfüggöny”, amely közel fél évszázadra elválasztja egymástól a kontinens keleti és nyugati felét. A keleti fél, többek között hazánk is, szovjet befolyás alá kerül, így a szovjet politikai döntések a magyar politikára is erőteljesen kihatnak. A háborús bűnösöket újonnan kreált népbíróságok útján vonták felelősségre helyi és nemzetközi szinteken, ezek közül a leghíresebb a Nürnbergi per, ahol a legtöbb náci hadurat valamilyen formában felelősségre vonták.

A Szovjetunióban a sztálini büntetőpolitika erőteljesebb formában fejlődött tovább. A sztálini korszak következő felét a második világháború határozza meg, illetve a büntetési rendszer szempontjából a háborút követő időkben történik jelentős változás. A Gulág intézményét igyekeztek mindenáron fenntartani, noha a kényszermunka táborok fenntartása már gazdaságilag egyértelműen nem érte meg.¹⁶ Ennek a büntetési formának Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála vetett véget, ezzel a Szovjetunió egyik legbrutálisabb korszakát hagyhatta maga mögött a teljes kelet európai és orosz társadalom.

1953 után ismét új lendületet vett az elítéltek átnevelésének az igénye, elfordulva a sztálini korszak büntetőpolitikájától. A büntetés-végrehajtás fő célja az elítélt átnevelése lett politikai és társadalmi szempontból is. Egyik feladata a nevelésnek az volt, hogy a fogvatartottból dolgozó állampolgár legyen, ezzel megváltoztatva egyfelől a saját életét, valamint jogkövető emberré, és ezzel a társadalom hasznos tagjává váljon. A nevelés másik feladata a politikai

¹⁵ No. 81 Izvesztyij Vszeroszizszkovo Centralnovo Iszpolnyityelnovo Komityeta Szovjetov ot 15 aprelja 1919 goda.

¹⁶ Paul Gregory: An Introduction to the Economics of the Gulag, In Paul Gregory – V. V. Lazarev szerk. The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag, Hoover Press, 2003, 1-21. o.

átnevelés volt, a szocialista világnézet kialakítása, a szovjet szocialista társadalmi berendezkedés elfogadtatása.

6. MAGYAR BÜNTETŐPOLITIKA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

6.1. A végrehajtás korszerűsítése

6.1.1. Az előzmények

Hazánk a XIX. század közepétől hatalmas, előtte soha nem látott mértékű fejlődésen ment keresztül, aminek visszafordíthatatlan pozitív következményei voltak. Ilyen az írott jog domináló szerepe, az emberi jogok tiszteletben tartása, a büntetési rendszer kiszámíthatósága, a büntetőjog felététlen érvényesülése a Királyság teljes területén, a büntetés-végrehajtásban a fogvatartottak differenciálása, a fegyház, az államfogház, a börtön, a fogház és az elzárás fokozatainak bevezetése. Az osztrák büntető törvénykönyv – bár kötelező jelleggel vezették be, és eleinte ellenszenvet váltott ki hazánkban – egy egészséges fejlődés útjára állította a magyar büntetőjogot és a büntetés-végrehajtási rendszert.

6.1.2. Hazánk büntetőpolitikájának virágkora az orosz végrehajtás kontrasztjában

6.1.2.1. A büntetések munkáltatás-centrikussága

Hazánk büntetési rendszere az Osztrák-Magyar Monarchia (továbbiakban: a Monarchia) felbomlásáig folyamatosan fejlődött. A fogvatartottak nevelését, átformálását elsősorban munkáltatáson keresztül képzelték el megvalósítani, éppen ezért a fogvatartotti munkáltatás intézményét fejlesztették tovább oly módon, hogy az elítélteket érdekeltté tették a munkavégzés és a minőségi munkavégzésben. A foglalkoztatás ezen lehetőségét kiterjesztették a teljes fogvatartotti populációra, ennek megfelelően alkalmazkodtak a biztonsági előírásokhoz is: a hagyományosan külső területen történő vagy üzemekben történő munkavégzés mellett a szigorúbb napirendben élő elítélteknek is nyílt alkalom arra, hogy a zártabb környezetben is dolgozhassanak díjazás ellenében. A motiváció fenntartása érdekében bevezették azt a rendszert, hogy aki elfogadható minőségű terméket készített, az a fizetésének egy hatodát, aki pedig kiváló terméket gyártott, a munkabérének egy ötödét kaphatta jutalmul. Ezeknek az intézkedéseknek hála az állam börtönök működésére fordított éves kiadásainak az ötödét a fogvatartotti munkáltatás megtérítette.¹⁷ Bár a munkáltatás hazánkban bevett gyakorlata közel sem egyezett az orosz cári katorga táborokban zajló munkáltatással, a gondolat mégis hasonló.

¹⁷ Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1909, 384. o.

Az elítéltek javításának, átnevelésének a jóindulatú szándéka a foglalkoztatás által egyaránt megjelent a két ország büntető politikájában, amely Max Weber által megfogalmazott protestáns munkaethoszhoz¹⁸ vezethető vissza. Ennek az intézménynek a fenntartása a későbbiekben is fontos mindkét fél számára, csak a XX. század második felére mind a szándékban, mind pedig a végrehajtásban változások lesznek fellelhetőek.

6.1.2.2. A fiatalkorúak kezelésének gyakorlata

A magyar büntetési rendszerben az elítéltek megjavításának szándékával gyakorlatilag kezdetét vette a büntetés-végrehajtási nevelés felvilágosult gondolata. A nevelési szándékot tovább erősítette és fejlesztette az 1908. évi XXXVI. törvénycikk, amely az első büntetőnovellaként vonult be hazánk történelmébe. Jellegzetessége, hogy felismerte, hogy a fiatalkorú bűnelkövetők mind a bűnelkövetés formáját, a körülményeit és okait tekintve eltérő aspektusokkal rendelkeznek, ezért a rájuk kiszabott büntetéseknek is érdemes eltérniük a tőlük idősebb korúakétól.¹⁹ A fiatalkorúakkal szemben alkalmazható jogi szankciók rendszerét átformálta, a felnőttekéhez képest grandiózus mértékben enyhítette. Eltörölte a fegyház és börtönbüntetést, a pénzbüntetés alkalmazásának lehetőségét (tekintettel arra, hogy a fiatalkorúak többsége nem rendelkezett önálló keresettel), és helyette bevezette a dorgálást és a próbára bocsátás intézményeit, mint „*erkölcsi jellegű büntetést*”.²⁰ Ha a végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása elkerülhetetlenné vált, akkor is csak a fogház és államfogház fokozatokat lehetett alkalmazni, és ezek végrehajtásakor is az elsődleges cél a bűnelkövető fiatalember nevelése, oktatása volt. Ennek a szelleme a korszakban kezdett kialakulni, és hazánk - illetve általában az európai országok - büntetési rendszerét végig kísérte mind a mai napig is.

A magyar és az orosz büntetés-végrehajtási rendszerek közötti különbségek kutatásakor kezelés tekintetében feltűnhet szovjet-orosz vonatkozásban a korábban említett, Makarenkói nevelés felfogás, magyar részről pedig Kármán Elemér kriminálpedagógus gondolatai közötti eltérések. Kármán úgy vélte, hogy a börtönben az embereket kriminálpedagógiai eszközök segítségével alkalmassá kell tenni arra, hogy önmagukat meg tudják fegyelmezni, ezzel elérve

¹⁸ A protestáns munkaethosz a XIX. század elején elterjedt gondolatmenet, miszerint a kétkezi munka jelentősége a protestáns egyházak szemében felértékelődött, így a börtönökben is nagyobb jelentőséget kapott a munkavégzés.

¹⁹ Kármán Elemér: A budapesti kriminálpedagógiai intézet. A gyermek. Budapest, Budapesti Kriminálpedagógiai Intézet, 1917, 635-648. o.

²⁰ Lőrincz József-Mezey Barna: A magyar börtönügy története, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 120. o.

azt, hogy szabadulásukat követően ne váljanak ismét bűnelkövetőkké,²¹ az elítélteket tehát egyénként kívánta kezelni, Makarenko ezzel szemben a fogvatartottak kezelését kollektív módon gondolta végrehajtani, közösen végzett munka által.

6.1.2.3. A munkanélküliség erkölcsi és rendészeti problémája

Még a Monarchia idején felismerték a munkanélküliek és a bűnelkövetés között felmerülő kapcsolatot. A bűnözés visszaszorítása érdekében vezették be az 1913. évi XXI. törvénycikket, amely a közveszélyes munkakerülőkkal²² (továbbiakban: kmk) próbálta meg felvenni a harcot, a munkakerülés jogi keretek között történő szankcionálásával. Itt fontos megjegyezni, hogy a lenini gondolattal ellentétben a szándék nem kifejezetten a munkanélküliség büntetése volt, és a hangsúly tulajdonképpen nem is magán a büntetésen állt. A jogalkotók véleményem szerint keresztényi erkölcsöknek eleget téve próbálták óvni a társadalmat a munkakerülésből fakadó bűncselekményektől. Ez leginkább abban látszik, hogy kifejezetten az ő számukra hozták létre a dologházakat, ahol legalább 1, de legfeljebb 5 évet töltöttek el a letartóztatottak, és a munkakerülést a vétségek kategóriájába sorolta, nem pedig a bűncselekmények közé.

„A dologházba utaltakat munkával kell foglalkoztatni és rendes életmódhoz kell szoktatni.”²³

A törvény szövegéből jól látható, hogy a fő cél az elítélt életének helyrehozása a munka és önfegyelmelés tekintetében. A dologház határozatlan ideig tarthatott (tartva a maximum 5 évet), azonban, ha legalább 1 évet letöltött, hajlandóságot mutatott a változásra, erről meg tudta győzni a dologház személyzetét, és biztosítani tudott magának egy polgári munkahelyet, akkor feltételeesen szabadságra bocsátották.²⁴ A munkahely bebiztosításával kívánták elkerülni az alkoholizmust, a koldulást, és minden olyan tevékenységet, amelyet a hatályos Btk. nem rendelt büntetni, mégis úgy látták, hogy bűnelkövetéshez vezet. Ez a törvénycikk az első olyan komoly próbálkozás, amely gyakorlatilag a bűnmegelőzést volt hivatott szolgálni. Érdekessége, hogy a kmk, mint fogalom, a magyar törvényekben a rendszerváltásig folyamatosan szerepelt, és a munkakerülést 1989-ig folyamatosan szankcionálták. A kmk szankcionálása egyébként a Szovjetunióban is a rendszerváltásig bevett gyakorlat volt, csak a szocialista állam 1991-es felbomlását követően törölték el az orosz törvényekből ennek az intézményét.

²¹ Bodnár Imre: A visszaesők börtöne, reszocializálás a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle 16. évf. 1. sz., 1997, 64. o.

²² Közveszélyes munkakerülőknak minősültek azok az emberek, akik megélhetésüket nem munkával, hanem általában valamilyen illegális, vagy a kor felfogása szerint romlott erkölcsi tevékenységgel igyekeztek fedezni. Ebbe a körbe voltak sorolhatóak a csavargók, a koldusok és a prostituáltak.

²³ 1913. évi XXI. törvénycikk a közveszélyes munkakerülőkről, 12.§

²⁴ Ua., 14.§

6.2. Börtönügy a második világháborúig

6.2.1. A Tanácsköztársaság

Az első világháború büntetés-végrehajtási és büntetőjogi szempontból nem volt annyira mérvadó, azonban a háború következményei, a sajnálatos Trianoni békediktátum által okozott károk súlyos gondok elé állították hazánk börtönügyét. A háború során az addig látott fejlődés megakadt, a büntetési rendszerünket inkább a rendszertelenség, össze-visszaság jellemezte. A Tanácsköztársaság 4,5 hónapos fennállása nem tudta megoldani a háború következtében felmerült problémákat, hiszen egyfelől át szeretnék volna alakítani a teljes büntetési rendszert a proletárdiktatúra elképzeléseinek megfelelően,²⁵ másfelől viszont a kommunista berendezkedésű állam folyamatosan konfliktusokkal küzdött kelet (Román Királyság), észak (Csehszlovákia) és dél (Szerb-Horváth-Szlovén Királyság) felől. A háborút követő időszakban ugrásszerűen megnövekedett a bűnözés, ennek következtében a megcsónkított ország börtöneiben a fogvatartottak létszáma hirtelen a duplájára nőtt, a börtön személyzetének létszáma viszont stagnált. Ennek a jelenségnek a természetes velejárója volt a személyzet túlterheltsége és kimerültsége, az élelmezési, ruházat ellátási és fűtés problémák felbukkanása.²⁶

6.2.2. A Horthy-korszak büntetőpolitikája

6.2.2.1. A Monarchia jogrendszerének restaurációja

A problémák kiküszöbölése érdekében elsősorban infrastrukturális változtatásokat eszközöltek, a börtönügy jogi helyzete a jogfolytonosság elvét követve visszaállította a Monarchia idején bevezetett törvényeket. Megindult az 1920-as évek elején egy férőhely bővítési program, valamint számos helyütt a személyzetnek építettek lakásokat.

A Monarchia idején bevezetett, kmk fogvatartottakkal szemben létrehozott dologház intézményét bizonyos elemeiben megváltoztatták. Bevezették a szigorított dologházat, amely visszaeső bűnözők társadalomtól való határozatlan ideig tartó elzárását volt hivatott végrehajtani. Itt is megmutatkozott az elítélt munkás emberré nevelésének az igénye, amelynek eredményessége megkérdőjelezhető. Meglátásom szerint a törvény munkaszorgalomra szoktató jellege egy pozitív eleme volt a büntetőpolitikának, azonban a dologház ezen formájának sikere egyrészt bizonytalan, mivel a Horthy-korszak nem volt elég hosszú ahhoz,

²⁵ Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy. Budapest, Révai Testvérek. 1935, 49-51.o.

²⁶ Mezey Barna: Új határok között. Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. Börtönügyi Szemle 24. évf. 4. sz., 1995, 99. o.

hogy erről hosszú távon tapasztalatokat lehessen gyűjteni, másrészt tartamát tekintve a határozatlan jellege jogállami keretek között nem értelmezhető.

6.2.2.2. Bánásmód a politikai elítéltekkel

A két világháború közötti korszak politikai pereit, és a politikai elítéltekkel való bánásmód egy kardinális része a büntetőpolitikának. Érdekes megfigyelni a szovjet-orosz bolsevik rendszer és a Horthy-rendszer politikai-büntetőpolitikája közötti különbségeket. Ennek a két, egymással szemben olyan sok ellentétet mutató rendszernek az összehasonlítása azért is nagyon fontos, mert a későbbiekben a szovjet mintát vette át a magyar jogrendszer, azonban a nyugati gyökerekkel rendelkező magyar büntetőpolitika szellemiségében is teljesen másképp reagált a politikai elítéltekkel való bánásmód kérdésére. Míg koncepciói periket a Szovjetunióban annak megalakulásától fogva tömegesen hajtottak végre, ezzel szemben hazánkban 1920 és 1945 között a Sallai-Fürst pert²⁷ leszámítva ilyen tisztességtelen eljárásra nem volt példa. Politikai „bűnözők” mindkét államban előfordultak, akiket az aktuális politikai elit nézeteik és tevékenységük miatt hatalmukra vagy a kialakított államformára való tekintettel veszélyesnek láttak, ezért bebörtönöztettek. A Szovjetunióban a politikai foglyok köztudottan embertelen bánásmódban részesültek, melyről szakdolgozatomban már korábban írtam.²⁸ A hazánkban bebörtönzött politikai foglyok ebben az időszakban a köztörvényes elítéltekhez képest kifejezetten szabad életet élhettek, annak ellenére, hogy csak intézetben belül mozoghattak. A zárka ajtajuk nappal folyamatosan nyitva állt, saját ruhájukat viselhették, zárkájukat tetszésüknek megfelelően rendezhették be, és a napirendjükre vonatkozóan az enyhébb rezsimszabályok voltak a mérvadóak. Munkakötelezettség őket nem terhelte, a kapcsolattartás rendjére semmilyen korlátozást nem alkalmaztak; minden nap fogadhattak látogatót, és a levelezésüket bár folyamatosan ellenőrizték, gyakorlatilag semmilyen korlátozás alá nem esett. Élelmezésük is mindig megoldott volt, de tarthattak maguknál saját élelmiszert, sőt, napi fél liter bort vagy sört is fogyaszthattak.²⁹ Ebből is látszik, hogy még ha mindkét országban is voltak politikai bűncselekmények és ebből adódóan elítéltek, a büntetések végrehajtásának a kultúrája grandiózus mértékben eltért egymástól.

²⁷ 1932-ben Sallai Imre és Fürst Sándor kommunista politikusokra államfelforgatás büntetnének vádjával a kijelölt rögtönítélő bíróság érdemi bizonyítékok hiányában halálbüntetést szabott ki, mely ítéletet még aznap végre is hajtották.

²⁸ Szakdolgozat, 4.3. fejezet: A proletárok és a burzsoázia kezelése

²⁹ Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy, 1935, 18.o.

6.2.2.3. *A rabmunka, mint a bűnelkövetők megjavításának kulcsa*

A XX. század második felében hazánkra rákényszerítették az orosz büntetési rendszert, amelyet elég gyorsan képes volt a magyar igazságszolgáltatás átvenni. Annak érdekében, hogy megérthessük, hogy ez miért történt meg, azt gondolom, hogy elengedhetetlen annak a vizsgálata, hogy mi volt a két, egymástól grandiózus mértékben eltérő rendszer közötti hasonlóság. A megoldás az Európában elterjedt protestáns munkaethosz magyar és orosz büntetőpolitikába történő asszimilációjában keresendő. Mivel e két rendszer keresztény gyökerekkel rendelkezik³⁰, a munkához való hozzáállás, a fogvatartotti munkáltatásról alkotott elképzelések között fellelhetően hasonlóságok. E tekintetben elsősorban a szovjet rendszer munkásosztállyal kapcsolatos javító-nevelő szándékát kell érteni, nem az osztályellenséggel és politikai elítéltekkel kapcsolatos bánásmód a mérvadó. Mindkét rendszer elmélete szerint az elítélt embert a munkavégzés, a munkához társuló fegyelem, a rendszeresség, a hasznos időtöltés átformálhatja, a társadalom hasznos tagjává teheti. A magyar büntetési rendszer a második világháborúig a munkáltatásra kifejezetten úgy tekintett, mint a keresztény értékrend közvetítője, hiszen a munkáltatásnak javító, erkölcsnemesítő mivolta a büntől szakíthatja el az embert.

A magyar börtönökben végrehajtott munkáltatásnak egy nagyon részletesen, finoman kidolgozott gyakorlata volt, amely az 1878-as kodifikáció óta folyamatosan formálódott, fejlődött. Már az 1920-as és 30-as években a gyakorlatban is működött a progresszív rezsimrendszer, elválasztva egymástól a fegyház, börtön és fogház végrehajtási fokozatokban fellelhető lehetőségeket, többek között a munkáltatás terén is. Bár munkakötelezettség a politikai foglyokon kívül gyakorlatilag mindenkit terhel, börtön és fogház fokozatban az elítéltek választhattak a munkanemek között, amely egy fajta szabadságot adott a fogvatartottaknak. Fegyház fokozatban ezzel szemben a választás lehetősége teljesen ki volt zárva. A munkáltatott fogvatartottakat ezen felül három fő részre osztották: az elsőbe tartoztak azok, akik rendelkeztek valamilyen szakmával, és a magaviseletük megfelelő volt, a másodikba tartoztak azok, akik jó magaviseletűek voltak ugyan, de a szakmájukban tapasztalatlanok voltak, a harmadik csoportba tartozott mindenki más. Az újonnan bekerülők a munkavégzés első három hónapjában mindenképpen ebbe a csoportba tartoztak, szorgalomtól függetlenül, a másik két csoportba csak akkor kerülhetett be, ha az elején bizonyítani tudtak. A rendszer következetességét, kiszámíthatóságát támasztja alá, hogy a visszaesőnek minősülő elítéltek

³⁰ A szovjet rendszerről is elmondható, hiszen a szovjet büntetőpolitika a cári büntetési rendszert vette át, a cári korszakban pedig az ortodox egyház, és általa a keresztény erkölcs dominált.

bekerüléstől fogva legalább fél évig a harmadik csoportba tartozhattak, feljebb lépni csak kemény munkával lehetett.³¹ Ennek a rendszernek az üzenete jól láthatóan az, hogy amennyiben a fogvatartott hajlandó cselekedni a saját sorsának a javítása érdekében, úgy azt a börtön teljes mellszélességgel támogatja, viszont, ha magaviselete nem megfelelő, vagy a személyzet bizalmát kijátszotta, akkor a rendszer is ennek megfelelően fogja az embert kezelni, és a bizalom újbóli elnyerése érdekében már sokkal többet kell letenni az asztalra. Ehhez tartozik az is, hogy létezett a fegyelmi fenytéseknek egy olyan formája is, amely az elítéltet a szokásosnál kellemetlenebb munkavégzésre kényszerítheti határozott ideig.³² Jól látható a korszak jogalkotóinak a rabmunkáról alkotott képe: a nevelés egyfajta „csodaszereként” tekintették. Azzal büntettek és azzal javítottak, a fogvatartottnak javarészt a munkavégzésen keresztül nyílt lehetősége bizonyítani, de a munkájának a minősége akár ronthatott is helyzetén. A rabmunka gyakorlatilag a büntetés-végrehajtás központi elemévé vált. Itt fontos kiemelni, hogy bár a szovjet-orosz rezsim nem rendelkezett ilyen részletesen kidolgozott progresszív rendszerrel, a börtönbüntetés ott is a munkáltatás domináló gondolatára és gyakorlatára támaszkodott.

7. BÖRTÖNÜGY AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNY IDEJÉBEN

A nyugati fejlődés útjára állt magyar büntetési rendszert hirtelen félbeszakította a második világháború, illetve az azt követő korszak. Hazánk 1945-től a szovjet érdekszférába került, és ennek függvényében az igazságszolgáltatásnak, illetve a börtönügynek is jelentős reformokon kellett átesnie. A nácizmussal való fegyveres háború befejezését követően kiemelkedően fontos szempont lett a szélsőjobboldali nézetek visszaszorítása a belpolitikai színtéren, ennek egyik jelentős formája lett a hagyományos bíróságok mellé létrehozott és működtetett népbíróságok, a népbírói jog alkalmazása, amely elméletileg a háborús bűnösök felelősségre vonásának igényét volt hivatott kiszolgálni.³³

Az új kormány által hatályba léptetett rendeletek a fegyház, börtön és fogház büntetések mellett bevezették a halálbüntetést, mint külön büntetési nemet, és az internálást. A fogház és az internálás néhány hónap leforgása alatt egy másik rendelet bevezetésével eltűnt a büntetési rendszerből, helyébe a kényszerszermunka lépett. Az internálás, bár csak három hónapig volt a büntető törvénykönyv része, egyáltalán nem tűnt el az igazságszolgáltatásból, ehelyett inkább

³¹ Dr. Hacker Ervin: A rabmunka. Tanulmány a börtönügy köréből. Pécs, Wesseley és Horváth. 1916, 30-31. o.

³² Ua., 34. o.

³³ 81/1945. (II.5.) ME rendelet a népbíróságokról, bevezető rész

egy rendőri kényszerintézkedéssé vált.³⁴ Rendkívül praktikussá vált az internálás eszköze az államhatalom számára, mivel mindenféle bizonyíték nélkül, végtelenül egyszerű indokokkal el lehetett hurcolni gyakorlatilag bárkit az újonnan felállított internálótáborokba. Indoklásnak elegendő volt, hogy az embert aggályosnak, gyanúsak, veszélyesnek vagy károsnak, a demokrácia ellenségének minősítsék.

A korábban bevezetett, munkáltatásra vonatkozó részletesen kidolgozott rendszert a háború után felfüggesztették, és a munkakényszer elve egyaránt, ugyanolyan mértékben vonatkozott mindenkire, végrehajtási fokozattól függetlenül. Az elítéltek nem választhattak a munkanemek között, az ország újjáépítésének égisze alatt a számára kijelölt munkát minden fogvatartott köteles volt tudásának megfelelően a lehető legjobb minőségben elvégezni. A munkáltatás teljes mértékben államosításra és központosításra került, amelynek a központi intézménye az IM Gazdasági Igazgatóság lett, az elvégzendő feladatokat az Országos Tervhivatal által megállapított irányelvek betartásával határozta meg.³⁵ A hazai börtönügy figyelemmel kísérésekor megállapítható, hogy a Magyar Kommunista Párt befolyása a kezdetektől fogva kifejezetten erős, hiába nem a legfőbb politikai erőként reprezentálta magát a koalíciós kormányban. Már 1945-46-ban is felmerült a szovjet gulághoz hasonló javító-nevelő táborok felállítása hazánkban.

8. A SZTÁLINI BÜNTETŐPOLITIKA ASSZIMILÁCIÓJA A MAGYAR BÖRTÖNRENDSZERBE

8.1. A jogrendszer átformálása

A Magyar Kommunista Párt hatalomra kerülésével, ahogy az államapparátus más területén, úgy a büntetőjog és büntetés-végrehajtás területén is hazánk megpróbálta teljes mértékben átvenni a szovjet mintát. Ezen a ponton érintkezik először ilyen drasztikus mértékben a magyar és a szovjet-orosz büntetés-végrehajtás. A cári gyökerekből származó szovjet büntetési rendszer és az osztrák hagyományokkal rendelkező magyar büntetőpolitika egységesítése egy olyan kísérlet volt, amely mögött egyértelmű politikai okok rejlettek, bár a magyar jogrendszer és végrehajtás szempontjából a fejletlenebb büntetési rendszernek az átvétele – véleményem szerint – természetellenes és életidegen.

³⁴ Lőrincz – Mezey (2019): i. m. 128.o.

³⁵ Ries István: Egyetemi előadások. [1949/50-es tanév, II. félév.], Jegyzetkiadó, 1949-1950, 119. o.

Az osztrák StG. átvételekor kidolgozott Csemegi-kódex egy olyan progresszív rezsimrendszert dolgozott ki, amely a differenciálás és egyéniesítés elveinek a csíráját hordozta magában, tágas teret adott a szakma fejlődésének. Az 1950. évi II. törvény (továbbiakban: Btá.) a szakmában végbement elmúlt több, mint 70 év fejlődését egy füst alatt elvetette, és egy teljesen új büntetési rendszert épített ki, a Csemegi-kódex „romjaiból”. A kódex általános részét átírták, csak a különös része maradt érvényben. A Btá. a korábban ismert végrehajtási fokozatokat eltörölte, helyette csak a börtön létezhetett, mint a szabadságvesztés egyetlen, domináló jellege.³⁶ A szovjet minta átvételekor annak gondolkodásmódját is megkísérelték átvenni, amely leginkább a törvény miniszteri indoklásából derül ki. Az indoklás a progresszivitást nem tartotta szükségesnek a végrehajtásban, az előző törvény részletességét, változatosságát ezen a téren károsnak minősítette, mert az akkori meglátás szerint megnehezíti a büntetőtörvények alkalmazását.³⁷

Hazánkban korábban is megfogalmazódott a fogvatartott személy átnevelésének, magjavításának az igénye. A Btá. hatályba lépésével a börtön neveléssel kapcsolatos feladatai átformálódtak, a prioritás már nem teljesen a munkáltatáson volt, mellette szerepet kapott az ideológiai nevelés, a börtön kötelessége lett a szocialista embertípus kitermelése is. A Rákosi-rendszer 8 éve alatt a fogvatartottak létszáma folyamatosan, látszólag logikátlanul és drasztikus mértékben változott, amelyre az ésszerű magyarázat az lehet, hogy a politikai erőviszonyok folyamatosan változtak, a Szovjetunió Kommunista Pártjában (továbbiakban: SzKP) végbemenő változásoknak a függvényében.

8.2. Fogvatartotti munkáltatás szocialista vonatkozásban

Az igazi ok, amiért hazánk nagyobb nehézségek nélkül át tudta venni a szovjet büntetési rendszert az a két büntetési rendszernek a munkáltatás-centrikussága. Hazánkban a Csemegi-kódex hatályba lépését követően a fogvatartotti munkáltatás a magyar igazságszolgáltatás egyik legfontosabb elemévé vált, amelynek intézményét folyamatosan továbbfejlesztették. Az orosz végrehajtásról ugyanúgy elmondható, hogy az elítéltek munkáltatása a cári időkig nyúlik vissza. A katorga táborok megalakulásának kezdetétől fogva az Orosz Birodalomban felismerték a rabmunka gazdasági előnyeit, amelyet a foglalkoztatás összes többi formájával szemben előszeretettel alkalmazott a cári büntetőpolitika, innentől az orosz végrehajtásnak egyfajta megkérdőjelezhetetlen eleme lett annak munkáltatás-centrikussága, amelynek filozófiáját

³⁶ 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről, 30.-32.§

³⁷ Lőrincz – Mezey (2019): i. m. 132.o.

Makarenko gondolatai a közösen végzett munka jótékony hatásairól továbbfejlesztett és végül beépített a szocialista büntetőpolitikába. A két végrehajtás között véleményem szerint ez volt az az erőteljes kapocs, amely képes volt a két - egymástól egyébként teljesen idegen - végrehajtási formát összekovácsolni. A munkáltatás jellege hazánkban a szovjet befolyásra szinte teljesen átformálódott, a gyakorlata eltért a korábitól, viszont annak büntetés-végrehajtáson belüli prioritása a személyzet számára rokonszenves lehetett.

Az elítéltek létszámának folyamatos változása komoly nehézségeket okozott a munkáltatás világában, hiszen amikor a szokványosnál többen voltak bebörtönözve, akkor a rendelkezésre álló munkahelyek száma nem tudott vetekedni a szembeötlő, magas fogvatartotti állománnyal. Szovjet mintára a munkáltatás inkább külső munkahelyeken zajlott: elsősorban bányák, építkezések és mezőgazdasági területeken foglalkoztatták az embereket.³⁸ Míg korábban a munka minőségére fektették a hangsúlyt, addig a Rákosi korszakban a mennyiség lett a mérvadó: az előírt feladat túlteljesítését úgynevezett „napelendegéssel” jutalmazták, ami azt jelentette, hogy bizonyos százaléknyi túlteljesítés esetén napokat engedtek el az elítélt büntetéséből.³⁹ Az elítélteknek így folyamatosan ott lebeghetett a remény a szemük előtt, hogy az előírtnál akár hamarabb is szabadulhatnak, ha túlteljesítik a számukra munkavégzéskor meghatározott követelményeket. A régi rendszertől eltérő módon, de mégis arra hasonlítva a munkavégzéstől függött minden érdemleges esemény a fogvatartott börtönbéli életében. A munkában tanúsított kiemelkedő teljesítmény lehetővé tette a rokonokkal való kapcsolattartás gördülékenyebbé és gyakoribbá tételét, illetve különböző, az elítéltek számára szervezett programokon is csak a jó munkás fogvatartottak vehettek részt.⁴⁰

8.3. Sztálinista terror a magyar büntetőpolitikában

8.3.1. A Rákosi-korszak ökle

A magyar rendszer szovjet mintára történő átformálása még Sztálin pártfőtitkársága idején, 1950-ben kiéleződött, amikor az Államvédelmi Hatóság (továbbiakban: ÁVH) körletek vagy egész börtönök felett vette át az irányítást. A cél nagy valószínűséggel a szovjet büntetési rendszer totális átvétele, annak gyakorlatának a teljes beillesztése a magyar büntetési rendszerbe, egyúttal a korábbi végrehajtás eltörlése, elfeledtetése. Ennek az egyik legvilágosabb törekvése az ÁVH által irányított területeken a teljes személyzet lecserélése az

³⁸ Izsák Lajos: Magyarország a II. világháború után (1944-1956), In. Pölöskey Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos szerk.: 20. századi magyar történelem (1900-1994). Budapest, Korona Kiadó. 2001, 311. o.

³⁹ Gláser István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1975, 145-146. o.

⁴⁰ Ua., 147-148. o.

államvédelmi szervezet személyi állományára. Nekik szakmai tapasztalatuk nem volt a börtönnel kapcsolatban, hiszen előtte soha nem teljesítettek szolgálatot fogvatartottakkal. Ettől függetlenül volt egy elképzelésük, miszerint a börtönt a szovjet börtönök mintájára kívánják irányítani, és a következő néhány év ennek függvényében telt. A Szovjetunió gulágjaiban az elítéltek verése, fizikai és lelki értelemben vett kínzása a végrehajtás mindennapjait képezte, így ez sajnálatos módon hazánkban sem lehetett másképp. Az elítélteket csíkos ruhába öltöztették, kopaszra nyírták őket és a nevük helyett számokat kaptak, ezzel „eltörölve” a fogvatartott személy egyéniségét. Az étel mindenki számára ugyanaz volt, amelynek az adagját is a korábbihoz képest jelentős mértékben lecsökkentették. Ezekkel az intézkedésekkel az embert bűnözőkből álló csoport egy jelentéktelen, személytelen tagjává degradáltak, a helyzetet pedig fokozta az állandó éhség, amelytől a test legyengült, valamint a mindennapossá vált verések. A fogvatartottak lelki állapotának megtörése érdekében megtiltották a kapcsolattartás minden formáját, így az emberek többségéről a hozzátartozóik évekig nem is tudhattak semmit.⁴¹

Ez a szakmára rettentően romboló hatású helyzet három évig, Sztálin 1953-ban bekövetkezett haláláig tarthatott, és csak a Rákosi-csoport meggyengülésével enyhült ideiglenesen, annak ellenére, hogy az ÁVH kontrollja az 1956-os fordulópontig fennmaradt. Ebből is jól látható, hogy a magyar és a szovjet végrehajtás ezen a ponton mennyire olvadhatott össze: a szovjet belpolitikai viszonyoktól függött gyakorlatilag minden lényeges politikai, és így börtönügyi döntés is hazánkban. Ennek ellenére ahhoz, hogy Magyarországon a szovjet körülményeket teljesen át lehessen venni, egyes területeken a teljes személyzetet le kellett cserélni, ebből pedig az következtethető, hogy a magyar börtönügy számára, a büntetés-végrehajtási szakemberek és a személyi állomány részére a kommunista büntetési filozófia nagyon távol állt, az eddig bekövetkezett fejlődést szinte teljesen romba kellett dönteni ahhoz, hogy le tudjon ereszkedni az embertelenség színvonalára.

8.3.2. Az ifjúság nevelése

8.3.2.1. A központosítás

A szovjet belpolitikai erőviszonyok átrendeződése szinte természetesen hordozta magában a magyar viszonylatban bekövetkező változásokat. 1954-ben egy belügyminiszteri utasításra az országban lévő összes fiatalkorú elítéltet át kellett szállítani a Sátoraljaújhelyi Országos Börtönbe, az indoklás szerint ez a fiatalkorúak nevelését, foglalkoztatását, valamint a szocialista

⁴¹ Fehérváry István: Börtönvilág Magyarországon 1945-1956. Budapest, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 1990, 173-179. o.

törvényesség betartását szolgálta. Vélhetően a valós indok nem ez lehetett, hiszen a börtönt egyáltalán nem a fiatalkorú elítéltek fogvatartására rendezték be.⁴² 1905-ben szigorú biztonsági előírások alapján, az akkori nevén Magyar Királyi Törvényszéki Fogház eredetileg férfi elítéltek számára épült, majd a Rákosi érában politikai foglyokat tartottak fogva. Az intézet a működésének kezdetétől szigorú biztonsági és rezsimelőírások alapján működött, nyilvánvalóan a börtön személyi állománya is ehhez igazodott.⁴³ A belügyminiszter utasításának és a börtön működésének összehasonlításával hamar világossá válhat, hogy ez a döntés nem szolgálhatta a fiatalkorúak fejlődésének érdekeit. Az egyetlen szempont, amely kedvező lehetett a fiatalkorúak számára, Lőrincz József világított rá: az intézetben asztalos-, cipész és konfekcióipari tanműhelyeket létesítettek, hogy a fiatalok életük elején szakmához juthassanak hozzá, ezzel megalapozva a későbbi munkásélet fundamentumát.⁴⁴ Ezt a mesterségesen kreált körülményt leszámítva más érv nem támasztja alá azt, hogy miért kellett az ország legkeletibb részére szállítani az összes fiatalkorút. Egyrészt a kapcsolattartást jelentősen nehezítette, mivel az ország nyugati részén élő hozzátartozók nem tudtak mindig ilyen messzire kiutazni, így jelentős mértékben megcsappant a látogató fogadások száma. Másrészt a személyzet csak a szigorú napirend betartatására volt kiképezve, így a fiatalokat is ugyanolyan fokú szigorral kezelték, mint a felnőtteket, ezzel kvázi fittyet hányva a korábbi, fiatalkorú elítéltekkel kapcsolatosan felépített nevelés-filozófiára. Harmadrészt az ebben a börtönben történő elhelyezés a Btá-nak sem felelt meg, amely kifejezetten előírta, hogy a fiatalkorúak számára külön intézeti elhelyezést kell biztosítani.

Mivel ebben az időszakban minden lényeges döntés kérdésére a válasz a szovjet belpolitikában keresendő, véleményem szerint elengedhetetlen a szovjet büntetőpolitika hozzáállását vizsgálni a fiatalkorúak vonatkozásában. A Szovjetunió büntetési rendszere a fiatalkorúakkal szemben meglepően enyhe volt a társadalom többi tagjával szemben. A börtönre a társadalmukban a felnőttkorú bűnös személyek megbüntetésének szükségszerű intézményeként tekintettek, az államhatalom pedig a felnőtt, önálló emberek repressziójának eszközeként használta azt. A fiatalokkal szemben kiemelkedő, hogy a bűncselekményükért nem büntették őket, hanem átnevelték. A szovjet filozófia a törvény 18 év alatti megszegőiről úgy vélte, hogy a kapitalizmus igazságtalanságaiból eredő megélhetés kényszerítette a bűncselekmény elkövetésére, tehát a fiatal bűnelkövető valójában egy elhalt rendszer maradványainak az áldozata. Ebből a filozófiából kiindulva a börtönbe fiatalkorú személyeket a szovjet törvények

⁴² Estók József: 100 éves a Sátoraljaújhelyi fegyház és Börtön, Börtönügyi szemle, 25. évf. 1. sz., 2006, 49-50. o.

⁴³ Ua., 48-49. o.

⁴⁴ Lőrincz József: Fiatalkorúak büntetés-végrehajtása. Vác, Citoyen Kiadó, 1998, 148. o.

értelmében eleinte csak nagyon ritkán utaltak, az ő tekintetükben elsősorban az átnevelés stratégiáját alkalmazták. 1935 után hoztak létre kifejezetten a fiatalkorúak számára büntetés-végrehajtási intézeteket, ahol felnőtt fogvatartottak elhelyezése kifejezetten tiltva volt.⁴⁵

8.3.2.2. A magyar és szovjet gyakorlat különbsége

Ebből egy érdekes kontraszt fedezhető fel, a szovjet és magyar végrehajtás ebben a tekintetben eltért egymástól, amelyre logikus magyarázatot nehéz találni. A szovjet minta egy megengedő, javító-nevelő rendszerként hatott a fiatalság számára, míg a magyar jogrendszer gyakorlatilag büntetni rendelte a hasonló bűncselekményeket. Az esetleges magyarázat az lehet, hogy a fiatalkorúakkal kapcsolatosan hazánk rendelkezett egy részletesen kidolgozott, de még további fejlesztésre igényt tartó filozófiára, amelyre a kapitalista rendszer szüleményeként tekinthettek. Véleményem szerint a szocialista berendezkedésű büntetés-végrehajtásnak rendelkeznie kellett egy önálló identitással, amely nem mosható össze a Horthy-korszak büntetőpolitikájával. Ugyanakkor elméleti síkon egyeznie kellett a Szovjetunió büntetőpolitikájával is, ennek eredménye lett ez a felemás megoldás, amely egy részben szolgálta is a fiatalság érdekeit, meg egy részben nem is.

8.3.3. Nagy Imre arculatváltása

Sztálin halálát követően kisebb változásokon esett át a büntetés-végrehajtási szervezet. Rákosi leváltását követően az új, Nagy Imre vezette kormány igényei között szerepelt a büntetés-végrehajtás működésének a felülvizsgálata. A cél az volt, hogy a szervezet törvényessége és szervezettsége megkérdőjelezhetetlen legyen. Ezt a célt szolgálta az 1955-ben hatályba léptetett Büntetés-végrehajtási szabályzat. A szabályzat négy fő részre osztotta hazánk börtöneit méretük, elhelyezésük és funkcióik szerint, amelyeknek a központi vezető szerve a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (továbbiakban: BVOP). A szabályzat sok tekintetben viszonylag fejletlen volt, amely kirajzolódik az elítéltek jogai és kötelezettségei fejezeténél. Az elítéltek jogairól elég keveset írtak, a kötelezettségeikről pedig túlpontos és a végletekig menő részletességgel fogalmaztak. A szabályzat világosan továbbra is a szovjet büntetőpolitikának kívánt megfelelni, ám a korábbi gyakorlattól eltérően, vélhetően épp az ÁVH uralmának visszaszorítása érdekében kifejezetten megtiltotta a kínzást és a fizikai fájdalmat okozó

⁴⁵ Nathan Berman: Juvenile Delinquency Under the Soviets, Journal of Criminal Law and Criminology, 1939, 69-70. o.

megfegyelmi büntetéseket.⁴⁶ A szocialista végrehajtás új arca magában hordozta a törvényesség elvét.

8.3.4. Az 1956-os forradalom és szabadságharc, mint fordulópont

A büntetőpolitika csekély mértékű puhulásának a Rákosi-csoport újbóli hatalomra kerülése azonnal megálljt parancsolt. Bár a második Rákosi éra nem volt hosszú életű, mégis egy ideiglenes hatása volt a börtönügyre. Ahogy 1949 és 1953 között is rendszeresen ingadozott a fogvatartotti létszám, úgy a bebörtönzöttek száma hirtelen újra jelentős mértékben megemelkedett. Az ezt az időszakot tudatban maga mögött hagyó magyar társadalom nem tűrhette meg a sötét korszak visszajövetelét, és ezt az érzést tovább tetézte az SzKP 1956. évi februári, XX. pártkongresszusa, amely elhatárolódott Sztálin személyi kultuszának folytatásától, és több helyen is a vezetése alatt gyakorolt túlzott szigort kifejezetten elítélte.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc mély nyomot hagyott a magyar társadalomban, és kihatással volt a börtönügyre is. Ez gyakorlatilag a Rákosi-korszak egyértelmű végét jelentette, amely nyilvánvalóvá tette, hogy azt a mértékű terrort, és hatalommal való visszaélést Magyarországon nem lehet gyakorolni, amelyet a Szovjetunióban a Gulág táborokban megtettek. A forradalom értelemszerűen a börtönöket is érintette, hiszen 3680 fő politikai fogoly raboskodott ez időszakban az intézetek falai között, vagy munkatáborokban. A politikai elítélteket mind. és a köztörvényes bűnözők túlnyomó többségét is kiszabadították az események bekövetkeztekor. Érdekesség, hogy bár 1949-50-ben a személyi állományt szinte teljes egészében lecserélték, a forradalom kitörésekor a fogvatartottak kiszabadítása az utcai viszonyokhoz képest békésnek minősíthető. A rendfenntartó erők a börtönökben löfegyvert csak elvétve használtak, többségében az őrseget csak elzavarták, az ÁVH személyzetét pedig a „rács túloldalára” ültették. Az akkor 18269 fogvatartottból összesen 13286 főt szabadítottak ki, ebből az összes politikai elítélteket, és a köztörvényesek java részét.⁴⁷ Ez a drasztikus mértékű szabadítás egyértelművé tette, hogy nem csak a terror alkalmazása idegen a magyar társadalom számára, de a Rákosi korszak elképesztő szigora a büntetőügyek és az ítélet kiszabások terén sem volt honosítható úgy, ahogy azt a Szovjetunióban Sztálin hatalma alatt végbe mehetett.

⁴⁶ Gláser István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1975, 148-150. o.

⁴⁷ Lőrincz – Mezey (2019): i. m. 137. o.

9. A BÜNTETŐPOLITIKA DESZTALINIZÁCIÓJA

9.1. A szocialista büntetési rendszer dualista jellege

9.1.1. *A szovjet nevelés*

A forradalmat követő Kádár-korszak a börtönügy szempontjából mindenképpen változásokat vezetett be. A változások előtt azonban a szovjet büntetési rendszer keménysége megkövetelte a forradalom kitörésének felelőseinek és résztvevőinek a megbüntetését.

Megfigyelhető, hogy a szovjet büntetőpolitika a kezdetektől fogva kettős arculatot mutatott: egyfelől a politikai ellenfelekkel keményen bánt, velük szemben az elsődleges szempont az elítélt megbüntetése volt, míg a köztörvényes bűnözőket a kapitalizmus áldozatainak tekintettek, akikkel kapcsolatban a nevelési szándék élvezett prioritást. A Szovjetunióban 1951 szeptember 9-én jelent meg a javító munkatelepekről és börtönökről szóló határozat, amely számos újítást implementált a büntető igazságszolgáltatásba a köztörvényes elítéltekkel kapcsolatban. Egyik jelentősebb része a határozatnak deklarálta az intézetekben folyó politikai-nevelő munka alapvető formáit. A nevelőtiszteknek mindig beszélniük kellett a fogvatartottakkal a szovjet állam aktuális politikájáról csoportos foglalkozások formájában, előadásokat kellett tartaniuk, beszámolókat, felolvasásos programokat, valamint politikai, természettudományos, irodalmi és számos más témával kapcsolatosan beszélgetéseket szervezni. Emellett szocialista versenyeket szerveztek, élmunkások és termelési újítók találkozóit kellett az intézetekbe megszervezniük, kulturális programokat szervezni, könyvtárakat működtetni, illetve sportprogramokat tartani.⁴⁸ Ebből látható, hogy a szovjet vezetés mennyire komolyan gondolta a fogvatartottak világnézetének szocialistává formálását, és emellett különböző foglalkozásokkal igyekeztek a bebörtönzött dolgozók szimpátiáját megnyerni.

9.1.2. *A magyar igazságszolgáltatás kettőssége*

A forradalmat követő büntető-eljárások, és kiszabott büntetések zöme nyilvánosan a szovjet minta szerinti dualista büntetőpolitikát követte. A politikai elítélteket, kiváltképp azokat, akik valamilyen formában részt vettek a forradalomban (akár szervezőként, akár fegyveresen léptek fel a karhatalmi erőkkal szemben) szinte magától értetődően halálra ítélték, és rövid idő után a több, mint 350 embert ki is végezték.⁴⁹ Az emberek túlnyomó részével azonban megtévedt munkás emberekként bántak, akiknek megadták a megbocsátás lehetőségét.

⁴⁸ Mihail Grigorijevics Gyetkov: Voszpitatel'naja rabota kak osnovnoje sredstvo vozgysztvija na oszuszgyennih lic

⁴⁹ <https://mult-kor.hu/igy-mukodott-a-kadari-megtorlo-gepezet-20141104?pid=4> (letöltve: 2022.03.11.)

Ezek az események hatalmas nyomot hagytak a magyar büntetés-végrehajtásban, amely bár a szocializmus útját követte továbbra is, elsősorban szovjet mintára, de jelentős változásokon volt kénytelen átesni. A forradalom kitörése egyértelműen a tömegek elégedetlenségéből fakadt, amelyet a szigorú megtorlás legfeljebb csak tovább mélyíthetett. Ennek ellentételezése érdekében léptették hatályba a 8/1959. BM utasítást, amely hazánk börtönügyének történelmében először határozta meg feladatként a Bv. szervezet számára a fogvatartottak nevelését.⁵⁰ Természetesen, ahogy szovjet büntetőpolitika is előírta, a nevelés elsődleges feladata a politikai átnevelés volt, az elítélt beilleszkedésének elősegítése a szocialista munkástársadalomba. Ettől függetlenül az utasítás véleményem szerint egy kétség kívül pozitív változása volt az elítéltek nevelésének terén, hiszen teret adott a szakma további fejlődésnek. A szervezet struktúráját átszervezték azért, hogy megfeleljen a nevelési igényeknek. Az elítéltek legfőbb nevelési eszköze továbbra is a munkáltatás maradt, amelynek célja a megtévedt munkások rendszerellenes tevékenységeinek kártékony mivoltának a felismerése, az emberek felvilágosítása és politikai nevelése. Ez a szándék abban is látszódott meg, hogy a nevelőket nem szakmai rátermettségük alapján választották ki, hanem politikai képzettségük volt a mérvadó, kiválasztásuk szempontjai közé nyilvánították az „osztályharcba hívásuk” mértékét. Ez természetesen azt eredményezte, hogy a nevelők pedagógiai képzetlen személyek voltak, leginkább a Magyar Szocialista Munkáspárt (továbbiakban: MSZMP) pártkatonái.⁵¹

Az utasítás számos szempontból megváltoztatta a Bv. szervezet működését, így a fiatalokkal kapcsolatban is új prioritásokat, irányvonalakat fogalmazott meg. Az ideológiai nevelés mellett igyekezett hasonlítani a szovjetek ifjúsággal kapcsolatos enyhe büntetőpolitikára. Deklarálta, hogy a nevelésük legalább olyannyira fontos feladat, mint a biztonságos fogvatartásuk biztosítása, ezzel egyidőben megnyitották előttük a középiskolai tanulmányok folytatásának lehetőségét, és a kapcsolattartásuk elősegítése érdekében a levelezést többé nem korlátozták. A személyes szükségleteikre fordítható összeget kevésbé kötötték a munka teljesítményéhez, ami egy érdekes eltérés volt a korábbi gyakorlattól egy olyan büntetés-végrehajtási szisztémában, amelynek erőteljes központi eleme a munkáltatás. A börtönben az ember 19 éves koráig maradhatott fiatalos részlegén, és a betöltött huszadik életkor alkalmával nagykorúsították őket.

A BM utasítás az első olyan írott formában is megjelent szabályozás, amely a Bv. szervezet számára a politikai, ideológiai nevelést a börtönök biztonságának egyenrangú részévé tette,

⁵⁰ 8/1959. BM. sz. utasítás [Bv. Szabályzat] Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Irattár

⁵¹ Pál László: Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976, 180. o.

ezzel a fogvatartottak nevelésének történetében egy új fejezetet nyitott. Az utasítás a szakma fejlődését is elősegítette, hiszen számos újítást határozott meg, amely nem feltétlen működött a kommunista ideológiai nevelés függvényében.

9.2. Elfordulás a keményvonalas szovjet büntetőpolitikától

A magyar igazságszolgáltatás szovjet mintára történő átformálása a két rendszer között fennálló gyökeres különbségeik miatt nem volt sokáig életképes. Hazánkban az 1950-es évek végén és az 1960-as években több olyan változás is ment végbe, amely megtartotta a szocialista mivoltát ugyan, de inkább közeledett a saját, magyar gyökereihez, mint az oroszhoz. A sátoraljaújhelyi börtönben elhelyezett fiatalkorú fogvatartottakat átszállították a Budapesti Országos Börtönbe, ahol az előzőtől emberségesebb körülmények között raboskodhattak. Ez az intézkedés megkönnyítette a fiatalkorúak számára a kapcsolattartást, hiszen a hozzátartozóik sokkal könnyebben és gyakrabban tudták őket Budapesten meglátogatni, mint az ország legkeletibb pontján. Emellett előírták a fiatalok képzésének a kötelezettségét; a börtönben működő iskolákban szakmát kellett szerezniük, közben a munkavégzés által munkatapasztalatra is szert kellett tenniük.⁵² A börtönviselt fiatalok életét próbálták továbbá azzal segíteni, hogy egy 1960-as kormányrendeletben előírták a börtönök számára, hogy a fiatalkorú elítélt lakóhelye szerinti tanácsot szabadulása előtt 4 héttel értesíteni kell annak érdekében, hogy szabadulását követően mihamarabb munkába tudjon állni. Emellett a szabadulás előtt két héttel az illetékes rendőrkapitányságok is ki kellett értesíteni. Bár a Csemegi-kódex által előírt dologház intézményének is az volt a lényege, hogy az elítélt szabadulását követően munkába menjen, és sok esetben csak akkor engedhették ki a bűnelkövetőt, ha volt biztos munkahelye, a törvény mégsem konkrétan foglalkozott a fogvatartott szabadulása utáni életének szabályozásáról. Ennek az intézkedésnek viszont az a jellegzetessége, hogy ez volt az első konkrét lépés, amely foglalkozott az elítéltek utógondozásával.

Ezen intézkedések mellett 1961-ben kibocsátották az új Büntető törvénykönyvet (továbbiakban: Btk.), amely egyfajta garanciát vállalt a törvénnyel való visszaélések visszaszorítására. A Btk. visszahozta a korábban eltörölt fegyház, börtön és fogház intézményét, a szigorított börtönrel kiegészítve.⁵³ A rendszer iránti szimpátiát külföldön és

⁵² Lőrincz József (1998): i. m. 150. o.

⁵³ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről, 38 §

belföldön egyaránt tovább növelte az 1963-ban meghirdetett közkegyelem, amely bár az 1956-ban résztvevőket nem érintette, mégis több, mint 4000 fogvatartott szabadulását jelenthette.⁵⁴

Ezek az intézkedések és törvényi módosítások arra engednek következtetni, hogy Magyarországon hosszú távon nem lehetett ugyanazt a rendszert működtetni, mint a Szovjetunióban. A represszió természetellenes hatásai változást sürgettek, és hazánk nem tudott teljes mértékben eltérni az osztrák gyökereitől, akármennyire erőteljesen is igyekeztek azt feledésbe meríteni. A konszolidáció időszakában látszik meg igazán, hogy hazánk büntetési rendszere igényli a folyamatos és egészséges fejlődést, a gyakorlat folyamatos változtatását biztonsági téren és az elítéltek nevelési igényeinek függvényében.

10. ÖSSZEGZÉS

Szakdolgozatom a magyar és a szovjet-orosz büntetés-végrehajtás közötti párhuzamokat és különbségeket vizsgálta, azoknak gyökereitől egészen az 1960-as évekig. Azt elemezte, hogy különbségeik ellenére mik voltak azok a hasonlóságok, amelyek miatt a két végrehajtás elméletét és gyakorlatát nézve majdnem egyformává tudott válni, majd mi lehetett az oka annak, hogy rövid idő után megint külön utakon járt.

A magyar igazságszolgáltatás egésze az osztrák Sgt. büntető törvényekből származik, amely hazánkban Csemegi-kódex néven vált híressé. Az osztrák gyökerek olyan nagyvonalú fejlődés elé állították hazánk büntetési rendszerét, hogy a középkor börtönügyi gyakorlatával szakítva gyors fejlődésnek indult a hazai büntetőjog és igazságszolgáltatás. Az Osztrák-Magyar Monarchia egy rövid ideig hatást gyakorolt a magyar jogrendszerre, de amikor „elengedték a Királyság kezét”, önállóan is életképesnek mutatkozott, és a természetszerű fejlődési irány a Monarchia felbomlása után sem állt meg.

Az orosz végrehajtás cári gyökerekkel rendelkezik, azonban a Birodalom igazságszolgáltatására nem volt hatással semmilyen nyugati társadalom, nekik soha nem kellett más országok büntetőpolitikáját a sajátjukba beilleszteni. A büntetési rendszerük felvett egy, mára már klasszikusan orosznak mondható fejlődési irányt, amely többször fellendült, aztán megakadt, függően attól, hogy melyik cár uralkodott éppen, és az uralkodó mennyire vallott konzervatív nézeteket, azaz mennyire kötődött a feudalista jellegű büntető rendszerhez, vagy mennyire volt hajlandó újításokba belekezdeni, mint II. Katalin cárnő, aki betiltotta a kínzást.

⁵⁴ Huszár Tibor: Kádár. A hatalom évei 1956 – 1989. Budapest, Corvina Kiadó, 2006, 141. o.

Kijelenthető, hogy a XIX. századra mind a magyar, mind pedig az orosz büntetés-végrehajtás átvette a Max Weber által megfogalmazott protestáns munkaethosz gondolatát, és a börtönökben a legfőbb tevékenység a rabok munkáltatása lett. Ez a gondolat olyan mélyre hatolt a két végrehajtás gyakorlatába, hogy már a Szovjetunióban is a munkáltatás a börtönrendszerek központi eleme lett. Ez volt az a közös kapocs, amely a két végrehajtást végül oly közel tudta egymáshoz hozni. A magyar és a szovjet-orosz végrehajtás 1949-től, az MKP hatalomra kerülésétől fogva összefonódott, és ezzel egyidejűleg megkísérelték a két, korábban külön utakon járó rendszer között, de facto eltörölni a különbségeket a magyar büntetési szerkezet sajátosságainak kivezetésével és a szovjet tulajdonságok beültetésével.

A magyar börtönügy hagyományai nem engedték meg, hogy sokáig a magyar a szovjet tükörképe legyen, döntően annak tradicionális attribútumai miatt, amelyek megkövetelték, hogy egy másik fajta utat járjon be, és azon fejlődjön tovább. Éppen emiatt, bár a nyomás továbbra is fennmaradt a szovjet féltől, egyértelműen kivitelezhetetlen volt a magyar igazságszolgáltatás struktúrájának totális átformálása az orosz mintára.

A szovjet kontroll a rendszerváltásig, 1989-ig folyamatos volt, azonban az oly mély nyomot hagyott a magyar börtönügy szellemiségében, hogy annak hatása a rendszerváltás után is sokáig velünk maradt. Rendszerváltást követően, ahogy beköszöntött a többpártrendszer, felértékelődött a nyugati típusú szabadság-elvűség, amely sok területen ütközött a korábbi szovjet felfogással. Börtöneinkben a fogvatartottak nevelésének igénye átformálódott, már nem dominált az ideológiai nevelés, a munkás-szocialista ember kiművelése. Számos nemzetközi egyezményhez csatlakoztunk, amely az ország demokratizálódásával járt együtt, és a változás szele hamarosan érezhető volt a büntetés-végrehajtási szervezetben is. Egyre nagyobb hangsúlyt kapott a kínzás és embertelen bánásmód megelőzése, a normalizáció, a nyitottság és a felelősség elvei. Elindult a magyar neveléstörténetben egyfajta szakmai evolúció, amely az 1999-ben megtörtént súlyos rendkívüli események hatására más irányba haladt tovább.⁵⁵ 2015-ben hatályba lépő Bv. törvény, lehetőséget nyújtott a reintegrációs tisztvi tevékenység újragondolásához.

⁵⁵ Rendszerváltást követően a büntetés-végrehajtásban általános volt az Enyhébb Végrehajtási Szabályok (EVSZ) széleskörű alkalmazása, ez azt jelentette, hogy nagyon sok fogvatartott hagyhatta el az intézetet munkáltatás céljából. 1999 február 2-án Döcher György fogvatartott munkavégzés céljából elhagyta az intézetet, hogy egy presszóban dolgozzon. Döcher munkája közben meggyilkolták egy géppisztollyal, vélhetően egy alvilági leszámolás áldozata lett. Az ügy végzetes hatással volt a magyar büntetés-végrehajtásra; a biztonság felértékelődött, a nevelői munkakör átformálódott. Az EVSZ alkalmazásának lehetőségét olyan mértékben visszaszorították, hogy létszámuk a korábbiakhoz képest elhanyagolható volt.

Az Oroszországi Föderációban bekövetkezett változás a Szovjetunió felbomlását követően másképp hatott a büntetési rendszerre. Megfigyelhető, hogy a szovjet rendszertől teljes mértékben nem tudtak elszakadni, bár a változásra erős igény fogalmazódott meg. A végrehajtás gyakorlata továbbra is a szovjet felfogást tükrözi, ennek ellenére a törvényeket átformálták, a halálbüntetés alkalmazása is 1996 óta a mai napig moratórium alatt van.

IRODALOMJEGYZÉK

8/1959. BM. sz. utasítás [Bv. Szabályzat] Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság.

Irattár

81/1945. (II.5.) ME rendelet a népbíróságokról

1913. évi XXI. törvénycikk a közveszélyes munkakerülőkről

1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről

1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről

Anne Applebaum: *A Gulag története I-II. összes példány.* Fordította: Tomori Gábor, N. Kiss Zsuzsa, Európa Könyvkiadó, 2005

Association of Slavic, East European, and Eurasian Studies: The American Slavic and Eastern European Review Vol.9, No. 2, 1950

Bárdonicsek Dominika: *A szovjet büntetés-végrehajtás egy sajátos válfaja: A Gulag női táborai.* PTE BTK Történettudományi Intézet – Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport – MOSZT, Pécs, 2019

Bodnár Imre: *A visszaesők börtöne, reszocializálás a büntetés-végrehajtásban.* Börtönügyi Szemle 16. évf. 1. sz., 1997

Csemegi Károly művei: *Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond szerk.* Budapest, Franklin társulat, 1904

Czéh Zoltán: *A Gulag, mint gazdasági jelenség.* Magyar Ruszisztikai Intézet, Budapest, 2003

Dr. Hacker Ervin: *A rabmunka. Tanulmány a börtönügy köréből.* Pécs, Wesseley és Horváth. 1916

Estók József: *100 éves a Sátoraljaiújhegyi fegyház és Börtön,* Börtönügyi szemle, 25. évf. 1. sz., 2006

Fehérvári István: *Börtönvilág Magyarországon 1945-1956.* Budapest, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 1990

Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1909

Forgács Judit: *Javítás – Nevelés – Reintegráció. Változó fogalmak és formálódó tartalmak a szabadságveszték végrehajtásában.* Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2021

- Forgács Judit: Nevelés a represszió árnyékában. Börtönügyi szemle 36. évf. 1. sz., 2017*
- Gläser István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1975*
- Huszár Tibor: Kádár. A hatalom évei 1956 – 1989. Budapest, Corvina Kiadó, 2006*
- Izsák Lajos: Magyarország a II. világháború után (1944-1956). In Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos szerk.: 20. századi magyar történelem (1900-1994). Budapest, Korona Kiadó. 269-324. o., 2001*
- Kármán Elemér: A budapesti kriminálpedagógiai intézet. A gyermek. Budapest, Budapesti Kriminálpedagógiai Intézet, 1917*
- Lőrincz József – Mezey Barna: A magyar börtönügy története. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019*
- Lőrincz József: Fiatalok büntetés-végrehajtása. Vác, Citoyen Kiadó, 1998*
- Mezey Barna: Új határok között. Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. Börtönügyi Szemle 24. évf. 4. sz., 1995*
- Nathan Berman: Juvenile Delinquency Under the Soviets. Journal of Criminal Law and Criminology, 1939*
- Paul Gregory: An Introduction to the Economics of the Gulag. In Paul Gregory – V. V. Lazarev szerk.: The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag. Hoover Press, 2003*
- Pál László: Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976*
- Ries István: Egyetemi előadások. [1949/50-es tanév, II. félév.]. Jegyzetkiadó, 1945-1950*
- Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy. Budapest, Révai Testvérek, 1935*

<https://mult-kor.hu/igy-mukodott-a-kadari-megtorlo-gepezet-20141104?pIdx=4> (letöltve: 2022.03.11.)

CIRILL BETŰS IRODALOMJEGYZÉK

№ 81 Известий Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов от 15 апреля 1919 года.

Михаил Григорьевич Детков: Воспитательная работа как основное средство воздействия на осужденных лиц, 2007

Общий свод по империи разработки данных первой всеобщей переписи населения, произведённой 28 января 1897 г. СПб., 1905.

Российское законодательство X — XX веков. Том 2., 1985

Памятники русского права. М.: Госюриздат. Вып. 3: Памятники права периода образования Русского централизованного государства XIV—XV вв. / под ред. Л.В. Черепнина, 1955